

Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Britanya'nın “Türkiye’de Durum, 15 Mart 1920” İsimli İstihbarat Raporu’nun Değerlendirmesi (Harekât Kısmı)

Orhan Özcan¹

Özet

Çalışma, Büyük Britanya Harp Dairesi tarafından hazırlanan *Türkiye’de Durum 15 Mart 1920* isimli istihbarat raporunun “harekât kısmını” değerlendirmiştir. İstihbarat raporunun harekât kısmı, muhtemel bir harekâtın belirsizliklerini ortadan kaldırmak amacıyla Anadolu coğrafyası ve Türk askerî yeteneğine ilişkin tespitlere yer vermiştir. Millî Mücadele sürecinde Türkiye ve yakın coğrafyasıyla ilgili gelişme ve öngörülerini de analiz eden rapor, Büyük Britanya’nın millî mücadeleye yaklaşımını anlamak açısından çok yönlü bilgiler sunmaktadır. Sevr’e giden süreçte Büyük Britanya askerî yönden analizini yaptığı istihbarat raporunda, Anadolu’nun işgal edilemeyeceğini çeşitli faktörlere dayandırarak açıklamıştır.

Giriş

1815 Viyana Konferansı’ndan sonra başta Büyük Britanya olmak üzere Batılı devletler, Türkleri önce Balkanlardan sonra Anadolu’dan atmak amacıyla girişimlerine hız vermiştir. Balkan Savaşları sonrası Türkler, Balkanlardan atılarak istenilen gerçekleşmiş Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra da İtilaf devletleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasını kendi aralarında paylaşmak ve Anadolu’dan Türkleri atmak amacıyla kurgulanmış nihai politikayı Sevr Antlaşması’yla yürürlüğe koymaya çalışmışlardır. Nihai siyasetin uygulayıcısı başta Büyük Britanya olmak üzere Birinci Dünya Savaşı’nın galibi diğer İtilaf devletleri olmuştur. Bu nedenle Büyük Britanya, *Şark Sorunu* bağlamında Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasına bir düzen verme niyetindedir.² Sistemli bir saldırınlığın takipçileri olarak Büyük Britanya,

1 Dr. Öğretim Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi Kara Astsubay Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Beşerî Bilimler Bölümü, dorukefeorhan@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0398-7184.

2 Şayan Ulusan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII, 18-19, 2009/Bahar-Güz, s.229; Temuçin Faik Ertan, “Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:58, Yıl:2016, s.22.

hedeflenen politikadan sapma olmaksızın Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak için istediği fırsatı yakalamıştır. Büyük Savaş sonrası bir araya gelen İtilaf devletlerinin amacı mağlup devletlerle yapacakları sözde barış antlaşmalarının yol haritasını belirlemektir. İtilaf devletleri, ilk olarak Paris Konferansı (18 Ocak 1919) sonra sırasıyla Londra Konferansı (12 Şubat 1920) ve San Remo Konferansı (8-26 Nisan 1920) düzenlemişlerdir. Tüm bu konferansların Türkler açısından anlamı, Osmanlı Devletinin nasıl paylaşılacağına karar vermektir. Sevr Barış Antlaşması (10 Ağustos 1920), konferansların nihayete ulaştığı ve Türk'ün idam fermanı niteliğinde olmuştur.³ Uzun ve titiz bir çalışmanın sonucunda hazırlanan Sevr Antlaşması, siyasal açıdan ağır hükümler içerirken Anadolu'da Türk varlığını ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim olmuştur. Osmanlı Devleti adına başta Sadrazam Damat Ferit Paşa olmak üzere Şûrayı Devlet Reisi Rıza Tevfik, Maarif Nazırı Bağdatlı Mehmet Hâdî Paşa ve Bern Sefiri Reşat Halis Bey, Paris'e üç km mesafede olan Sevr banliyösünde Osmanlı Devleti adına 433 maddeden oluşan antlaşmayı imzalamışlardır.⁴ Türk milleti ise Sevr Antlaş-

3 Suat Akgül, "Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılma Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl:1992, Cilt:8, Sayı:23, s.383-389; Ömer Osman Umar, Melek Yenisu, "Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl:2020, Cilt:36, Sayı:101, s.47-53; Yaşar Özüçetin, Nermin Ataş, "Meclis Celse Zabıtlarında Sevr Muahedesine Karşı Tepki Yorumları", *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2015, Cilt:1, Sayı: 2, s.43-44; İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoymunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, 85,90,92; Bilâl Ş. Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 401-413, 425; Süleyman Beyoğlu, "Sevr ve Lozan'da Ermeni Sorunu", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:2, Sayı:3, Kış 2008, s.126-129; Abdurrahman Bozkurt, "Trakya'nın İtilaf Devletleri Tarafından Yunanistan'a Devri (1920)", *Türkiyat Mecmuası*, Milli Mücadele Özel Sayısı, 2019; s.28-30; David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yarattıldı? 1914-1922*, Çeviri: Mehmet Harmancı, Epsilon Yayınları, 2008, s.358; Uluhan, "Şark Meselesi'nden...", s.236-240; Mahmut Goloğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2010, s87; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.23-24; Nejat Göyünç, "Sevres'den Lausanne'a", *Belleten*, Yıl:1982, Cilt:46, Sayı:183, s.551-555; Çağdaş Yüksel, "4 Ağustos 1920 Tarihinde İngiltere Lordlar Kamarası'nda Sevr Antlaşması Hakkında Yapılan Oturum Üzerine Bir Değerlendirme", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2022, Cilt:21, Sayı:2, s.966-967.

4 Hakkı Uyar, Çağdaş Cansın Korkmaz, "Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın İşbirlikçi Hükümetleri: Damat Ferit Paşa ve Vichy Hükümetleri", *Belgi Dergisi*, Sayı:10, Yıl:2015, s.1332-1336; Özüçetin, Ataş, "Meclis Celse...", s.43-44,50; Öztoprak, "Türk ve Batı...", s.92. Sevr'e TBMM milletvekillerinin tepkileri hakkında Bkz. Şimşir, Kürtçülük..., s.418-422. TBMM Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey, 1920'de meclis konuşmasında Sevr'i Türk'ün ölüm fermanı olarak nitelendirmiştir. Özüçetin, Ataş, "Meclis Celse...", s.43-44,50; Öztoprak, "Türk ve Batı...", s.92. Sevr'in Türk için *ölüm fermanı ve idam kararı* olduğu hakkında Bkz. Suphi Nuri, "Sevr ve Lozan Muahedesinin Tarihiçesi ve Hükümleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt:10, Sayı:61, Yıl: 1933, s.139. Ayrıca Paris, Londra ve San Remo Konferansları için Bkz. Umar, Yenisu, "Gizli Antlaşmalar...", s.47-53; Özüçetin, Ataş, "Meclis Celse...", s.43-44,50; Öztoprak, "Türk ve Batı...", s.92. Sevr Antlaşması için Bkz. İbrahim Sadi Öztürk, *Sevr Antlaşması Tam Metin 433 Madde*, Fark Yayınları, Ankara, 2007.

masını imzalayan Damat Ferit ve onaylayan Padişah Vahdettin ve İtilaf devletlerine karşı cevabını bağımsızlığı uğruna savaşıarak vermiştir.⁵

Büyük Güçler,⁶çöküntünün derinleşmesi için Anadolu'nun işgalinde Osmanlı Devleti'nin eski azınlıklarına (Yunan ve Ermeniler) Anadolu'da vekalet vermeye başlamıştır. Anadolu'nun işgallerini kolaylaştırmak için uygulanan yöntemle hedeflenen, uydu devletçikler vasıtasıyla Anadolu'yu Türksüzleştirmek ve daha yönetilebilir yapmaktır. Bu niyeti ortaya koyması açısından işgalci büyük devletler, Osmanlı Devleti sonrası bölgede tasavvur ettiklerini en açık bir biçimde bir üst makama arz ettikleri istihbarat belgelerinde dile getirmişlerdir. İstihbarat belgesinde, Büyük Britanya'nın Doğu Anadolu'da Ermenistan Devleti kurmak maksadıyla bir harekât planı hazırlığında olduğu ancak istihbarat belgesinin gerekçeli raporunda Anadolu coğrafyasının şartları, Türk askerî ve toplumsal yapısı, Büyük Britanya'nın askerî yeteneğinin yetersizliği (dünyanın çeşitli bölgelerinde konuşlu İngiliz askerî varlığı nedeniyle tasarrufa gidememesi) gibi bahse konu nedenlerden dolayı Büyük Britanya'nın Anadolu'da Türklere karşı savaşamayacağı vurgulanmıştır. Büyük Britanya'nın harekâta bir başarı elde etmiş olsa dahi askerî başarısını uzun müddetli sürdüremeyeceği ifade edilmiştir. Sonuç olarak Büyük Britanya açısından Anadolu'da askerî bir harekâtın pahalıya mal olacağı ve maliyet etkin hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Türkiye'de Durum 15 Mart 1920 isimli istihbarat raporu, temelde üç bölümden oluşmakla birlikte çalışma, istihbarat raporunun harekât kısmını incelemiştir.⁷ Çalışmanın amacı, İstanbul işgalinde bulunan Büyük Britanya'nın hazırlamış olduğu istihbarat raporuna dayanarak Millî Mücadele döneminde Anadolu'da askerî bir harekâtı neden başlatmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Millî Mücadele dönemiyle ilgili pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen ilgili istihbarat raporu hakkında araştırma yapılmamış olması çalışmayı önemli kılmaktadır. Millî Mücadele döneminde hazırlanan

5 Sevr Antlaşması sonrası TBMM Milletvekili Hamdullah Suphi Bey mecliste yaptığı konuşmasında; Urfa, Antep, Maraş ve İzmir'de işgalcilere en güzel cevabın silahla verildiğini ve bağımsızlık yolunda savaşa devam edileceğini ifade etmiştir. Özüçetin, Ataş, "Meclis Celse...", s.51.

6 Büyük Güçler teriminin ilk kullanılmaya başladığı süreç 1815 Viyana Kongresi'dir. Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789-1848*, Türkçesi: Bahadır Sina Şener, Dost Kitapevi, Ankara, 2016, s.110.

7 İlgili raporun Ek-D bölümü, "Millî Mücadele Döneminde Bir İngiliz Yarbayın Kuvâ-yı Millîye Hakkında İstihbarat Raporu" isimli çalışmada, ikinci kısmı "Millî Mücadele Döneminde Büyük Britanya Harp Dairesi'nin "Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920" İsimli İstihbarat Raporu'nun Değerlendirmesi (İstihbarat Kısmı)" çalışmada analiz edilmiştir. Bkz. Orhan Özcan, "Millî Mücadele Döneminde Bir İngiliz Yarbayın Kuvâ-yı Millîye Hakkında İstihbarat Raporu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*; Orhan Özcan, "Millî Mücadele Döneminde Büyük Britanya Harp Dairesi'nin "Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920" İsimli İstihbarat Raporu'nun Değerlendirmesi (İstihbarat Kısmı)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, .

rapor, çalışmanın temel başvuru kaynağı olarak değerlendirilirken raporun ele aldığı süreç hakkında yayınlanmış yerli/yabancı telif ve tetkik eserlerden faydalanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada kaynak taraması, tasnif, analiz, tenkit ve sentez sırası izlenmiştir. Raporun, Millî Mücadele döneminde yaşanan gelişmeleri yeniden anlamlandırmamıza ve konuyla ilgili yeni çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

1. İstihbarat Raporuna Göre Sevr Öncesi Anadolu'nun Askerî Harekât Açısından Görünümü ve Raporun Harekât Kısmı

Osmanlı İmparatorluğu sonrası bölgede planlanan pek çok senaryo içerisinde, uzun süredir uygulanan siyasal ajitasyonun⁸ nihayete erdirilmiş bir biçimi olarak Anadolu'da azınlıklara devlet kurma idealinin gerçekleştirilmesi vardır. Batı Anadolu'da Rum nüfusun çoğunlukta olduğu ya da Türklerin Rumları öldürdüğü gibi asılsız haberler yapılarak uluslararası kamuoyunda bir algı oluşturulmuş, İngiliz himayesinde İzmir ve çevresi Yunan ordusu tarafından işgal edilmiştir. İngiliz, Fransız himaye ve kontrolünde Adana'dan başlayan Güneydoğu ve Doğu Anadolu'yu da içine alan bir Ermeni Devleti kurulması planlanırken Türklerin etnik olarak Orta Asya'da yer alan diğer Türklerle ilişkisinin kesilmesi ya da dini açıdan güneyde Müslüman Araplarla arasında mesafenin konulması düşünülmüştür. Böylece Suriye'de Fransız mandası ve Irak'ta İngiliz mandası arasında Ermeni devletinden oluşan tampon bir yapı meydana getirilmiş olacaktır.⁹ Batılı devletler tarafından uzunca bir süredir Osmanlı devletinde yaşayan Hıristiyan azınlıklar himaye edilmesinin¹⁰ yanı sıra Arap ve Kürtler de desteklenmekte¹¹ bağımsız bir

8 Ajitasyon (Fr. ve İng. agitation): körükleme, duygu sömürüsü yapma, insanın duygu ve zihin dünyasında sarsıntı yapma anlamlarına gelmektedir. "Ajitasyon", <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:12.12.2022). Politik ajitasyon ise ezilmiş millet duygusuna bürünerek ve propaganda yaparak güçlü ya da pragmatist devletlerin koruyuculuğu altında yeni bir devlet kurma niyetinde olmaktadır.

9 Yüksel, "4 Ağustos...", s.970; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.23-25,31; Akgül, "Paris Konferansı'ndan...", s.383-395.

10 Özüçetin, Atas, "Meclis Celse...", s.49; Yüksel, "4 Ağustos...", s.965-970; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.23-26,31.

11 Hasan Köni, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri", *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Avrasya Dosyası-İstihbarat Özel, Yaz 2002, Cilt 8, Sayı:2, s.150; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele (Son Meşrutiyet 1919-1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.169-175, 755; Şimşir, Kürtçülük..., s.379-413; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.23-24,31-32; Akgül, "Paris Konferansı'ndan...", s.383-395; Umar, Yenisu, "Gizli Antlaşmalar...", s.47-53. TBMM Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey'in meclis konuşmasında, *Kürt bir mebus olarak Kürtlerin bir şey istemediğini, sadece Türklerin saadet ve selâmetlerini istediklerini, Kürtlerin, Avrupalıların Sevr paçavrası ile verdiği hakları, bu hakları vaat edenlere iade ettiklerini söylemiştir*. Özüçetin, Atas, "Meclis Celse...", s.62; Eski Hamidiye alaylarında komutan Cibranlı Halit Bey, Ağrı isyanlarının önderi Nuri Bey ve Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Millî Mücadele yanlısı bir tutum izlemiştir. Erol Kurubaş, "Sevr Sürecinde Yapılan Uluslararası Toplantılarda Kürt Konusu ve İngiltere'nin Politikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl:1998,

siyasi organizasyon olarak ortaya çıkmaları için kışkırtılmaktadır. Batının, Anadolu üzerinde tüm teritoryal denetim kurma mekanizmalarına (başta askerî olarak sızma girişimlerine) karşı Anadolu'nun bağımsızlığını artıran Türk milleti, Batının tüm bu gizli ve açıktan yürüttüğü Osmanlı Devleti'ni bölme faaliyetlerine karşı Anadolu'da yeni bir problem alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Bölüm II- Harekâtlar

1. Antlaşmadaki Bazı Hüükümlerin Özeti

Yüksek Konsey tarafından geçici olarak onaylandığı şekliyle Türkiye ile barış antlaşması, Türklerin kabul etme olasılığının en düşük olduğu ve bu nedenle Müttefik devletlerin bunları uygulamak için askerî önlemler almaya hazır olmadıkça yürürlüğe girmeyecek belirli koşulları kapsamaktadır. Bu hükümlerden en belirgin olanları şunlardır:

a) *Türkiye'nin Avrupa yakasının tamamının Yunan tarafına geçmesi ve Müttefik Kuvvetlerin ya Midye-Enes'in (Enos-Midia) güney bölgesi ya da Çatalca (Chatalja) hattına karar verebilmesidir. İkincisinin daha olası bir karar olduğu anlaşılmaktadır.*

b) *İzmir (Smyrna) Sancağının uygulamada Yunanistan'a bırakılması.*

c) *Kürdistan üzerindeki tüm Türk hak ve imtiyazlarından Müttefik Güçler lehine feragat edilmesi.*

d) *Bağımsız olarak tanınması için Ermenistan toprağı kabaca aşağıdaki gibi olacaktır;*

Doğuda Türk-Rus sınırı

Güneyde Kürdistan'ın kuzey sınırı, yani yaklaşık olarak doğu ve batı Van Gölü'nün güneyinden geçen hattır.

Batıda yaklaşık olarak güneyde Sürmene'den (Surmena) Hatabdağ'a (Hatabdagh), oradan Bakırdağ'a (Bağ Hirdagh), oradan Musa (Musa) ve Bitlis'e uzanan bir hattı kapsar.

e) *Trabzon (Trebizond) ile Erzincan (Erzinjan) arasında ortalama 40 mil genişliğinde askerden arındırılmış bir bölge oluşturulması.*

Sayı:3, s.211-212. Paris Konferansı'nda Anadolu'da kurulması planlanan Ermenistan Devleti içinde özerk bir Kürt siyasi yapısı kurulması görüşülmüştür. Uluhan, "Şark Meselesi'nden...", s.238; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.31; Akgül, "Paris Konferansı'ndan...", s.383-395; Umar, Yenisu, "Gizli Antlaşmalar...", s.47-53. Kürdistan kurma fikri, Paris Konferansı'nda İngiltere-Fransa arasında ele alınmıştır. İngiltere, Kürt konusunu ilk defa uluslararası hale getirdiği toplantıdır. Kurubaş, "Sevr Sürecinde...", s.199-210; Akgül, "Paris Konferansı'ndan...", s.383-395.

*Yukarıdakilere ek olarak, Türkiye'nin Irak (Mesopotamia), Suriye, Filistin ve Arabistan üzerindeki tüm haklarından da vazgeçmesi gerekiyor ancak antlaşmanın bu maddeleri Türkiye'nin kontrolünü çoktan kaybettiği için özel bir askeri zorluk teşkil etmiyor.*¹²

Raporda, 10 Ağustos 1920'de imzalanacak olan Sevr Barış Antlaşmasının maddelerinin bazılarının yer aldığı ilgili açıklamada antlaşmanın ağır maddeleri içerdiği ve kabul görmemesi durumunda askeri önlemler alınabileceği belirtilmiştir. Trakya'nın tamamının Yunanistan'a verileceği ve Trakya bölgesiyle ilgili olarak Midye-Enez'in güneyi ya da Çatalca hattının sınır olup olmayacağına henüz karar verilmediği belirtilirken Çatalca hattının sınır kabul edilebileceğinin daha yüksek bir olasılık olduğu belirtilmiştir. Sevr Antlaşmasında yukarıda bahse konu edildiği üzere Çatalca hattından geçen bir sınır hattından Edirne, Kırklareli, Çorlu ve Tekirdağ'ın Yunanistan'a bırakıldığı bir haritayla karşı karşıya kalınmıştır. Buna göre kuzeyde Karadeniz'den başlayıp Sinekli tren garından güneyde Marmara'ya uzanan bir hattır.¹³ Oysa Trakya bölgesi nüfus çoğunluğu bakımında Türk'tür ve Wilson ilkelerine göre Yunanistan'a değil Türklere bırakılmalıdır. Sevr Antlaşması imzalandıktan sonra Londra merkezli İslam Cemiyeti, Lloyd George'un 5 Ocak 1918 tarihli Trakya'da ırk olarak Türk çoğunluğunu hatırlatarak neden aksi yönde hareket edildiği eleştirilmiştir.¹⁴ İlgili istihbarat maddesinde belirtildiği üzere Sevr'de İzmir sancağı ve Ege bölgesinde belirtilen diğer yerleşim yerleri Yunanistan'a bırakılmıştır.¹⁵ Büyük Britanya, 26 Aralık 1919'da Türk meselesine dair üçüncü toplantıda Kürt devletinin kurulmasıyla ilgili kafa karışıklığı şu sözlerle dile getirmiştir. *Türk kabileleri İngiliz ve Fransız hâkimiyetine konacak, Kürdistan'da hiçbir şekilde Türk bırakılmayacak. Bir tek Kürt devleti mi yoksa birçok küçük Kürt devleti kurulacağı düşünülecek. Ermenilere Ameri-*

12 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

13 Öztürk, *Sevr Antlaşması...*, s.49-50; Bozkurt, "Trakya'nın...", s.28-34; Özüçetin, Atas, "Meclis Celse...", s.51-53; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.31-32.

14 Ulsan, "Şark Meselesi'nden...", s.246; Özüçetin, Atas, "Meclis Celse...", s.51; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.31. İngiliz basınında Doğu Trakya ve İzmir'de Türk nüfusun çoğunlukta olduğu ve Türklere mücadeleye devam edeceği, İngiliz Hükümeti'nin hata yaptığı ifade edilmiştir. Ergün Aybars, "Millî Mücadele'de İngiliz Basını-II 1920-1923 Sevr'den Lozan'a", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl:1990, Cilt:7, Sayı:19, s.46.

15 Öztürk, *Sevr...*, s.69-83; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.31; Umar, Yenisu, "Gizli Antlaşmalar...", s.47-53. Sevr Antlaşması sonrası TBMM'de Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver), antlaşmanın Trakya-Çatalca maddesini değerlendirmesinde İtilaf devletlerinin Wilson ve kendi ilkelerine aykırı hareket ederek çeliştiklerini belirtmiştir. Trakya'da Türk nüfusu daha fazla olmasına rağmen neden Yunanistan'a terk edilmiştir. Hamdullah Bey meclis konuşmasında, İtilaf devletlerinin tek amacının Türk milletini yok etmek olduğuna dikkat çekmiştir. Özüçetin, Atas, "Meclis Celse...", s.51. Wilson ilkeleri 14 madde hakkında Asena Boztaş, "Wilson İlkelerinin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", *Gazi Akademik Bakış*, Yıl:2014, Cilt:7, Sayı:14, s.166-171; Akgül, "Paris Konferansı'ndan...", s.381.

*kalılar kanalıyla silah temin edilecek.*¹⁶ *Fırat'ın doğusunda ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin nüfusça çoğunlukta bulunduğu bölgelerin yerel özerkliğini İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinin görevlendireceği, üç üyeden oluşan bir komisyonun karar vereceği* Sevr Antlaşmasının 62'inci maddesinde belirtilmiş ve bir yıl sonra Kürtlerin, Türklerden ayrı, bağımsızlık istemesi durumunda Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Türkiye'nin buna uymak zorunda olduğu 64'üncü maddede onaylanmıştır.¹⁷ İstihbarat belgesinde ki maddede, Sevr Antlaşmasında imzalandığı üzere Türk tarafının bölgeden feragat etmesi gerektiği izah edilmiştir.

İstihbarat belgesinde Ermenistan sınırı daha ayrıntılı biçimde verilmiştir. Doğuda Türk-Rus sınırından güneyde Kürdistan sınırı olarak kabul edilmiş Van Gölü'nün güneyinden geçen ve Bitlis'ten geçtiği düşünülen bir hat belirlenmiştir. Güneyde Van'ın doğu-batı uzanımı, kuzeyde Sürmene/Trabzon, batıda Hatab Dağı ve Bakırdağ (Baghir Pasha Dagh-Bekir Paşa Dağı olarak geçen yer) Erzincan, güney uzanımında Musa ve Bitlis hattını kapsayan yer Ermenistan olarak tarif edilmiştir. Diğer yandan Sevr Antlaşmasının 88'inci maddesinde Türkiye'nin diğer Müttefik devletler gibi Ermenistan'ı bağımsız bir devlet olarak tanıdığı ve Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis illerinde ABD'nin hakemliğinde Türkiye-Ermenistan sınırının belirleneceği ve belirtilen sınır hattında Osmanlı topraklarının askerden arındırılmasına ilişkin bir hüküm 89'uncu maddede yer bulmuştur.¹⁸

Sevr antlaşmasında yer verilen Suriye, Irak ve Filistin hususları hakkında istihbarat belgesinde bu yerlerin Türklerin elinden çıkmış olması nedeniyle Türkiye'nin zorluk çıkarmayacağı bu nedenle de askerî bir zorlamaya gerek olmadığına dikkat çekilmiştir. Erol Ulubelen, Londra Konferansı görüşmelerinde Türkiye, özerk devlet olmalıdır. Boğazlar uluslararası olmalıdır. Türkiye, hiçbir askerî güce sahip olmamalı, özerk bir Ermenistan'ı tanımalı ve Suriye, Mezopotamya, Filistin'deki bütün haklarından vazgeçmelidir ifadesine yer verilirken bütün azınlıkların işgal kuvvetlerinin himayesinde olacağına

16 Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1969, s.231. Ermeni haritası gibi Kürdistan haritası konusunda da Fransız ve İngilizlerin kafası karışmıştır. Şimşir, *Kürtçülük...*, s.397-400.

17 Öztürk, *Sevr...*, s.68-69; Ulsan, "Şark Meselesi'nden...", s.244; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.31; Şimşir, *Kürtçülük...*, s.413-425, 428-430. Sevr öncesi ilk Paris Konferansında gündeme gelirken tam bir mutabakat sağlanamamış olsa da San Remo'da Sevr'de şeklini almıştır. Kurubaş, "Sevr Sürecinde...", s.208-210; Umar, Yenisu, "Gizli Antlaşmalar...", s.47-53; Şimşir, *Kürtçülük...*, s.413-414.

18 Öztürk, *Sevr...*, s.77-79; Beyoğlu, "Sevr ve Lozan'da...", s.129; Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları...", s.31-32.

dikkat çekmiştir.¹⁹TBMM Konya Milletvekili Vehbi Bey 3 Kasım 1920'de meclis konuşmasında, Sevr Antlaşması'yla kurulması planlanan Ermenistan ile hedeflenen şöyle özetlemiştir. Türk düşmanları böylece hudut dışındaki Müslümanlarla, İslam hükümetleriyle Türklerin alakalarını kesmek istediklerini²⁰ ifade etmiştir. Aslında Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğusunda bir Ermeni Devleti kurmakla sadece Müslüman coğrafyayla irtibatımızı koparmayacaklar aynı zamanda Orta Asya'daki Türk devletlerle de ilişkimizi kesmeyi umuyorlardı.

Sevr antlaşmasının sınırlar konusunda belirttiği hükümler, aslında aylar önce 15 Mart 1920'de yayınlanan istihbarat belgesinde belirtilmiştir. İngiliz istihbarat belgesinde belirtildiği üzere Anadolu'nun parçalanmasına yönelik sınır hattı çizilirken coğrafi olarak stratejik öneme sahip yardımcı kontrol noktaları belirlenmiştir.

*Türklerin Muhtemel Hareketi*²¹

Türkiye'nin 1'inci maddede belirtilen şartlara ve bu bağlamda İngiliz Yüksek Komiserininin 10 Mart tarihli telgrafında belirtilen şartlara azami ölçüde direneceği beklenebilir ve öyle bir antlaşmanın olası sonucunun aşağıdaki gibi olacağına dikkat çekti;

- a) *Türkiye'nin antlaşmayı imzalamayı veya imzalamışsa onaylamayı ya da onaylanırsa yürütmeyi reddetmesi.*
- b) *Padişahın tahttan indirilmesini, parlamentonun Anadolu'ya kaçışını, yeni bir padişahın tahta çıkmasını ve Anadolu'da yeni bir hükümetin kurulmasını kapsayan ve hem Anadolu'da hem de Trakya'da geniş*

19 Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, s.214-215; Beyoğlu, "Sevr ve Lozan'da...", s.129; Yüksel, "4 Ağustos...", s.967. Çoğunluğu Hintli Müslümanlardan oluşan Londra merkezli İslam Cemiyeti, Doğu Anadolu'da Ermenistan'ın kurulmasına karşı çıkarken Kürtlerin padişaha bağlı olduğunu ve muhtariyet talepleri olmadığını, İstanbul'un Türklerin başkenti olarak kalması gerektiği hususlarına dikkat çekmiştir. Kürt aşiretlerin büyük bir kısmının Türk siyasi yapısına bağlılıklarını bildirmişlerdir. Ulsan, "Şark Meselesi'nden...", s.246-247; Şimşir, Kürtçülük..., s.364-368. Seyit Abdülkadir'in liderliğinde Kürt Teali Cemiyeti İngiliz politikalarını desteklemiştir. Akgül, "Paris Konferans'ından...", s.383-395; Şimşir, Kürtçülük..., s.297-301; Akşin, *İstanbul Hükümetleri...*s.170-175.

20 Özüçetin, Ataç, "Meclis Celse...", s.62.

21 Bu bölüme, No. 211, 10.3.20 bilgisi verilmiştir.

çaplı Hıristiyan katliamlarının eşlik ettiği topyekûn bir ayaklanmanın çıkması.

- c) *Avrupa’da Türkler ve Bulgarlar arasında Yunanlılara karşı ortak eylem girişimleri.*
- d) *Asya’da Türkler, Araplar ve Bolşevikler arasında ortak hareket olasılığı.*²²

İstihbarat belgesinde Sevr Antlaşmasının imzalanma ya da imzalanma durumu hakkında Türkiye’de olası hareket tarzlarına yönelik öngörülere yer verilmiştir. İlk olarak belgede, Türklerin Sevr Antlaşması’nı imzalamayı reddetmesi gündeme gelmiştir. Sevr Antlaşması’nın onaylanması ya da onaylanırsa bile uygulanmasının kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Gerçekten de millî mücadeleyi destekleyen başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bağımsızlık mücadelesini sürdürenler, Sevr Antlaşmasını kesin bir dille reddetmiştir.²³ Sevr Antlaşmasına karşı Türkiye’nin verebileceği en önemli tepkinin, antlaşmanın reddedilmesi olmasının dışında diğer muhtemel hareket tarzları da sıralanmıştır. İlk olarak padişahın tahttan indirilmesi ya da yeni bir pa-

22 IOR/L/MIL/17/16/26, “The Situation in Turkey, 15th March 1920”, British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

23 Mustafa Kemal Paşa’ya göre Sevr, Türkler için yüzyıllardır hazırlanmış büyük bir suikasttır. Ulusan, “Şark Meselesi’nden...”, s.245. TBMM milletvekilleri arasında, sarf ettikleri sözler itibarıyla, Sevr Antlaşması lehinde düşünceleri olan bir milletvekiline rastlanmamıştır. TBMM, Sevr Antlaşması’nı Türk milleti için olumsuz bir siyasî gelişme olarak değerlendirilmiş ve antlaşmaya şiddetle karşı çıkmıştır. TBMM, Sevr’i *ölü doğan bir antlaşma* olarak nitelendirmiş ve antlaşmayı imzalayanları da Hıyanet-i Vataniye kanunu kapsamında *Vatan Haini* ilan etmiştir. Sevr’i imzalayan dört kişi haricinde kırk iki kişi daha vatan haini ilan edilmiştir (16-19 Ağustos 1920). Özüçetin, Atas, “Meclis Celse...”, s.64; Şimşir, Kürtçülük..., s.425; Ulusan, “Şark Meselesi’nden...”, s.248; Fromkin, *Barışa Son...*, s.356. Sultan Vahdettin, 22 Temmuz 1920’de Saltanat Şurası’nda *zayıf bir varlığa, topyekûn yok olmaya tercih ederek* Sevr Antlaşması’nın onaylanmasına karar vermiştir. TBMM Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, Padişahı Sevr Antlaşmasına boyun eğdiği için *taçlı hain* ilan ederken İzmit Milletvekili Sırrı Bey, Sevr’i Türk düşmanlarının Türk milletine kabul ettirmeye çalıştıkları suikast belgesi olarak nitelendirmekte Lazistan Milletvekili Osman Bey ise Sevr’in Türk’ün yok oluş belgesi olduğunu ve kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Lozan sonrası Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey, Sevr’in paçavra olduğunu ve o paçavranın yırtılıp İngiliz’in suratına çarpıldığını ifade etmiştir. Karesi Milletvekili Basri Bey, antlaşmayı *rezil antlaşma* olarak nitelendirirken Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey, padişahın antlaşmayı imzalamasıyla milletin bağının koptuğunu bu nedenle padişahın yok sayılması gerektiğini ifade etmektedir. Özüçetin, Atas, “Meclis Celse...”, s.43-44,61-65. Sevr’in Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yırtılıp atıldığı hakkında Bkz. Nuri, “Sevr...”, s.139. TBMM Karesi/Balıkesir Milletvekili Vehbi Bey, Sevr Antlaşması’nın İstanbul Hükümeti Heyeti tarafından imzalandığını ancak antlaşmanın uluslararası hukuk nezdinde kabul görmesi için antlaşmanın ilgili hükümet tarafından onaylanmasının şart olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte antlaşmanın Büyük Britanya tarafından tasdik edilmesinin yeterli olmadığını Türk milletini temsil eden yegâne meclis olan TBMM’nin de kabul etmesi gerektiğini belirtmiştir. Son Osmanlı Meclisinin 1920’de tespit ettiği Misak-ı Millî ilkeleri çerçevesinde TBMM’nin kurulduğunu ve Misak-ı Millî sınırları içinde siyasî bağımsızlık kazanılınca kadar Sevr’in kesinlikle reddedileceğini belirterek Türk milletinin bağımsızlığını tehdit eden her antlaşmanın Türk milleti ve TBMM tarafından onaylanmayacağını vurgulamıştır. Özüçetin, Atas, “Meclis Celse...”, s.63.

dişahın tahta çıkarılması argümanıdır ki bu görüş en azından ne İstanbul Hükümeti ne de Türk milliyetçileri tarafından gündeme getirilmemiştir. Diğer bir öngörü ise meclisin Anadolu'ya taşınması ya da Anadolu'da yeni bir hükümetin kurulmasıdır. İtilaf devletleri tarafından İstanbul'un 13 Kasım 1918'de fiili olarak işgal edilmesinin ardından 16 Mart 1920'de resmî olarak işgal edilmesiyle birlikte gerek son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden Anadolu'ya kaçabilenlerin gerekse yeni seçimlerle halk tarafından seçilmiş Büyük Millet Meclisi üyelerinin bir araya gelmesiyle 23 Nisan 1920'de Ankara'da siyasi olarak yeni meclis teşkil edilecektir.²⁴ Bu kapsamda istihbarat raporunun Anadolu'da kurulacak yeni bir meclis beklentisi gerçekleşmiş olacaktır. İstihbarat raporunun diğer bir beklentisi ise Trakya ve Anadolu'da Hıristiyan tebaaya karşı başlatılacak olan bir Türk isyanıdır. Türkler, vatanı kurtarmak uğruna bir isyan etmiştir ama öngörüldüğü üzere Hıristiyan azınlığa karşı bir isyan ya da isyanlar meydana gelmemiş tam aksine İtilaf devletlerinin Büyük Millet Meclisi'ne karşı teşvikiyle Anadolu'da meydana gelmiş azınlık isyanlarını bastırmıştır.²⁵ Avrupa'da Türk-Bulgar ortaklığında Yunanlılara karşı ortak bir girişim olasılığı belirtilmişse de böyle bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak böyle bir beklenti 4 Ağustos 1920 Lordlar Kamarası Toplantısında da İngiliz siyasetçiler tarafından belirtilmiştir.²⁶ Asya'da ise Türk-Arap ve Bolşevik Rusya arasında ortak bir hareket inisiyatifin gelişebileceği belirtilmiştir. Üçlü bir yakınlaşma gerçekleşmiş olmasa da TBMM ve Sovyet Rusya²⁷ arasında ortaya çıkan iyi ilişkiler millî mücadelenin gerek politik gerekse askerî malzeme desteği açısından önemli ölçüde etkilemiştir.²⁸

İyi bir istihbarat belgesi, sadece mevcut durumu analiz etmekten ziyade olasılıkları da göz önünde bulunduran unsurlara sahip olmalıdır. Belgeden anlaşıldığı üzere İngiltere, üstünlüğünü azami dereceye çıkarmak maksadıyla teşhis edilmemiş tehditleri zamanında tanımlayarak olabirliği yüksek bek-

24 Bülent Tanör, *Kurtuluş*, Cumhuriyet Kitapları, 2000, s.51; Goloğlu, *Türk...*, s.77-79.

25 Akşin, *İstanbul Hükümetleri...*, s.149-169; Goloğlu, *Türk...*, s.80.

26 Trakya'ya Yunanlıların yerleştirilmesi, Bulgar ve Türkleri kızdıracığı üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Yüksel, "4 Ağustos...", s.968.

27 Kazım Karabekir'in Ankara Hükümetiyle Sovyet Rusya arasında bir ilişki kurulması yönünde bir telgraf çekmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Lenin'e 26 Nisan 1920'de bir mektup yazmış, 5 Mayıs 1920 Yusuf Kemal (Tengirşeh) ve Bekir Sami Bey Sovyetlerle ilişki kurmak üzere memur edilmiştir. Türkiye-Moskova ilişkileri, 1919'da Anadolu'da savaşın başlamasıyla başlamış olsa da TBMM-RSFSC (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti) arasında siyasal ilişkiler ilk defa 3 Haziran 1920 kurulmuştur. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.2; *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.165-166; Lütfi Arslan, "Sovyet Rusya-Türkiye İlişkilerinin Millî Mücadeleye Katkıları", *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2022, Cilt, Sayı:1, s.170-180.

28 *Türk Dış Politikası...*, s.165-175; Arslan, "Sovyet Rusya-Türkiye..." s.170-180,185-186. İngiliz politikacılar, Sevr'in Sovyet Rusya'yla Türkler arasındaki ilişkiyi yakınlaştıracağından ve Türk direnişinin güçleneceğinde korkmuşlardır. Yüksel, "4 Ağustos..." s.974.

lentileri, ardışık biçimde sıralayarak önleyici bir yaklaşım sergiliyor. İlgili olasılıkları, ilk önce siyasi açıdan antlaşmanın kabul edilip edilmeyeceği ya da onay noktasında değerlendiren belge, liderlik seviyesinde ise padişahın tutumu, Anadolu'ya kaçma durumu ve iktidardan uzaklaştırılması açısından değerlendiriyor. İç politika bağlamında Anadolu'da yeni bir meclisin açılması durumunda ise Trakya ve Anadolu'da azınlık nüfusa karşı Türk halkının saldırısından çekiniliyor. Uluslararası ilişkiler açısından, Türk-Bulgar işbirliğinde Yunanistan'a karşı ya da Türk-Arap-Sovyet Rusya işbirliğinde ortak bir hareket beklentisi ana başlıklar altında değerlendirilmiştir.

2. Müttefiklerin Ortak Hareketi

Müttefiklerin Türkleri antlaşma hükümlerine uymaya zorlamak için yapabilecekleri ortak hareket şöyledir;

- a) *Trakya'da Yunanistan tarafından sağlanacak kuvvetler tarafından desteklenen General Franchet d'Esperey komutasındaki Fransız birlikler, düzeni sağlamalı ve Hristiyanların toplu katliamlarını önleyebilmeli.*
- b) *İzmir Sancağında 6 tümen kadar Yunan kuvveti, Konya-Eskişehir arasındaki Anadolu demiryolunu işgal etmek için ilerleyebilir. Bununla birlikte Yunanistan'ın Trakya'yı ve İzmir'i ele geçirmesi durumunda, böyle bir harekâtın kesin bir sonuç vaadi taşımadığı ve bu bölgede büyük bir Yunan kuvvetinin belirsiz bir süre için kalmasını gerektirebileceği belirtilmelidir ki böyle bir kuvvetin uzun süre kalabilmesi pek mümkün gözüküyor. Şunu da belirtmek gerekir ki Yunanlıların karşılaşılabileceği herhangi bir askeri geri çekilme, Müttefiklerin prestijini etkileyecek ve İngiltere ve Fransa'nın doğrudan söz konusu olduğu bölgelerde Türkiye'nin isyanlarını teşvik edecektir.*
- c) *Kilikya'da muhtemelen Fransızlar Maraş'tan içeriye doğru ilerleyebilir ancak bu ilerlemenin Türkleri antlaşmaya uymaya zorlamada önemli bir etkisinin olacağını söylemek zordur. Ayrıca Kilikya ve Suriye'deki Fransız kuvvetlerinin şu anda işgal ettikleri bölgeyi kontrol altında tutmak için ve böyle bir ilerlemeyi gerçekleştirebilecek duruma gelmeden önce mevcut garnizonu iki veya üç Fransız tümeniyle takviye etmek gerekli olacaktır. Bununla birlikte Fransız askeri yetkililer, (Anadolu) içeri doğru herhangi bir ilerlemenin kesinlikle mümkün olmayacağını ifade ettiklerinden anlaşılacaktır.*

- d) *Aydın Vilayetinde İtalyanların Türklere karşı yapılacak bir harekâta yardım etmesi pek mümkün görünmüyor aslında onların politik eğilimi Müttefiklere sadık olmaktan uzak olmuştur.*
- e) *İstanbul bölgesinde İngiliz Karadeniz Ordusu (Batum'daki müfreze dışında) bir tümen gücüne indirilmiştir ve İstanbul'da tam olarak düzeni sağlamak ve boğazlardan serbest geçiş sağlamak için görevlendirilecektir.*
- f) *Kürdistan'da. Kürdistan'a gelince bu eyaleti ilgilendiren antlaşma hükmünün yürürlüğe girmesinde ne gibi güçlükler çıkabileceğini önceden kestirmek mümkün değildir, çünkü Kürtlerin tutumu belli değildir ancak İtilaf Devletleri'nin tehlike anında herhangi bir askerî müdahalede bulunacak durumda olmadığı ve dolayısıyla İstanbul'da ya da başka bir yerde uygulayabileceği baskıya güvenmesi gerektiği ortadadır.*
- g) *Ermenistan. Ancak Antlaşmanın tüm şartları arasında Türkler arasında en çok muhalefet uyandıracak ve uygulanması en zor olanı, Asya'daki Türkiye'nin büyük bir bölümünün Ermenistan'a devredilmesidir. Ermenistan'a teklif edilen sınırlar, bu yerin 60-80 mil batısındaki Türk kalesi olan Erzurum'u ve Türk topraklarını içerecektir. Türklerin herhangi bir itiraza olmaksızın bu bölgeyi boşaltmaya istekli olacakları ve herhangi bir zorlamaya ihtiyaç duyulacağı tahmin edilmemektedir. Ermeni ordusu yaklaşık 20.000 asker ve 36 dağ topundan müteşekkildir. Erzurum-Sivas-Trabzon bölgesindeki Türk kuvveti, önemli miktarda ağır ve hafif topçuyla 10.000 düzenli, 18.500 düzensiz olmak üzere 28.500 askere sahiptir.*

Yukarıdakilere ek olarak Maraş, Eskişehir ve muhtemelen Aydın Vilayeti gibi diğer cephelerden de takviye toplayacakları ve böylece bu bölgede 40.000'e yakın bir gücü toplayacakları kuvvetle muhtemeldir. Komşu ülke zengin ve yeterli erzak temin edebilir olduğundan bu kuvvette bir birliğin bakımı ve ikmali ciddi bir zorluk teşkil etmeyecektir.

Diğer yandan Ermeni ordusunun savaşma niteliği hiçbir şekilde yüksek değildir ve elindeki sayıyla mevcut savaş birliklerinin tamamını kullanmak mümkün olsa bile Türklere taarruza geçemez ve Azerbaycan sınırını gözetleyecek askere de ihtiyaç vardır. Ayrıca Karadeniz'den Van Gölü'ne kadar korunması gereken cephenin genişliği 300 mil civa-

rındadır ki bu, Ermeni Hükümetinin elindeki kuvvetin kapasitesinin oldukça ötesinde bir görevdir.

Sonuç olarak yeni topraklar Ermenistan'a devredileceğinden Müttefik devletler doğrudan askeri yardıma ihtiyaç duyacaktır. Dış baskı ister ekonomik ister başka türlü olsun, Küçük Asya gibi kendi kendine yeten ve bir abluka veya kısıtlamanın yarattığı etkilere karşı yaşayanların etkilenmeyeceği bir ülkede fayda sağlamayacaktır.

Sarıkamış demiryolu güzergâhı haricinde Erzurum'a ve muhtemel operasyon sahasına, Trabzon kadar uzak olan Batum'dan 400 millik demiryolunun kullanılamaz olması sebebiyle askerlerin denizden Erzurum'a, yani Trabzon'dan karayoluyla Gümüşhane ve Bayburt üzerinden 196 mil mesafeye ulaşması için tek bir yol vardır.

Yaklaşık 100 mil boyunca bu geçit, heyelan ve sel nedeniyle tıkanmaya açık ve birliklerin kamp kurabileceği veya araçların geçebileceği neredeyse hiç yer olmayan geçitte ilerliyor. Tercan'dan (Tehka) ayrılan Erzincan yolu hariç, ülkenin her iki yanından da yalnızca engelibeli katır yolları geçmektedir. 10'da 1'lik gradyanlar müzakere edilmelidir ve geçişler 8.200 fit yüksekliğe ulaşır. Trabzon açık bir yol olup kuzeybatıdan esen rüzgâr vardır. Akçaabat (Platana) ve Kovata(?) iki bitişik liman daha korunaklı ve Trabzon ile birlikte kullanılacak ancak bu yerlerin hiçbirine büyük gemiler yanaşamıyor ve bir çıkarma ancak küçük teknelerle gerçekleştirilebilir. Ruslar 1916'da Erzurum'a yönelik hareketlerinde Türk birliklerinin yaklaşık iki katı kadar bir kuvvet kullandılar ve Kars'tan karayolundan ilerlediler. Sonuç olarak Müttefik birliklerin üstünlüğüne izin verse bile çoğunluğu Türk olan bir ülkede harekâta katılacak gerilla savaşı için gerekli olan sayılar hariç olmak üzere en azından mevcut Türk ordusuna eşit bir kuvvet gerekecektir. Bu nedenle Türklerin Erzurum bölgesinde yaklaşık 40.000 savaşıcıyı elden çıkarabileceklerini varsayarsak gerekli muharebe hatları ve yardımcı birliklerle benzer bir sayıyı sahaya sürmeye hazırlıklı olmalıyız. Bu iletişim hatlarını korumak için en az iki tümene ek olarak bir tümen destek sağlanması ve bu koşullar altında faaliyet gösteren birliğin bakım destek faaliyeti için elzem olan geniş bir teknisyen, at ve yük taşımacılığı organizasyonu gerektirecektir. Ayrıca harekâtların başlamasından önce Trabzon-Erzurum yolunun teknik olarak ulaşımına uygun hale getirilmesi, mesafe ve eğimler göz önüne alındığında, devasa ölçüde çalışmaya ihtiyaç duyacaktır. Bu faaliyetlerin yapılabileceğini farz etsek bile üs bölgesinden bu kadar uzakta, alternatif bir iletişim

aracı olmadan tek bir yol ile üç tümenlik bir orduyu idame ve tedarik etmek pek mümkün olamazdı.

Erzurum'un ele geçirilmesi tek başına yeterli olmayacak, komşu ülkenin işgal edilmesi ve birliklerin yeni Türk-Ermeni sınırına (300 mil) kadar itilmesi gerekecektir.

Ortaya çıkan harekâtlar, her şeyden önce kaçınılması gereken bir savaş yöntemi olan gerilla savaşının doğasına katılacaktır. Küçük savaşlar yapma sanatının ruhu, kesin yöntemlerin elde edilmesi için çaba göstermektir. Düşmanın bakış açısından partizan savaşın özünü, kesin çarpışmalardan kaçınmaktır. Sonuç olarak genellikle başlangıçta tahmin edilenden çok daha fazla adama ihtiyaç duyulur ve bu nitelikteki savaş, Hollanda'nın Açe'deki (Achin), Fransızların Cezayir'de Abdülkadir'e karşı ve İspanyolların Küba ve Fas'ta olduğu gibi operasyonlar yıllarca devam eder.

Bu büyüklükteki bir sefer kuvvetini nakletmek ve sürdürmek için gerekli nakliyenin sağlanması, sorunu etkileyen ve Türkleri bu bölgeleri Ermenistan'a teslim etmeye zorlamanın zorluklarını artıran önemli bir faktördür.

Yukarıdaki paragrafta ileri sürülen argümanlar, Tirebolu-Kemah (Kamakh) hattının doğusundaki bölgenin askerden arındırılması önerisi içinde geçerlidir. Bu şartların uygulanması için askerî tedbirler gerekecek ve Erzurum'u işgal ettikten ve Ermenileri yeni topraklarına yerleştirdikten sonra Trabzon hinterlandının askerî tahliyesini sağlamak için Erzincan ve diğer bitişik merkezlerin ele geçirilmesi gerekecektir. Yukarıdakilere ek olarak Müttefikler muhtemelen, Türk birlikleri tarafından yeniden işgal edilmesini önlemek için bir süre daha bu bölgede bir kuvvet bulundurmaya zorunda kalacaklardır.²⁹

İtilaf devletlerinin ortak hareketi başlığı altında, İtilaf devletlerin yapması gerekenler sıralanmıştır. İtilaf devletlerinin askerî açıdan imkân kabiliyetleri ve askerî/politik tutumlarına dair bilgi verilirken harekât yapılması muhtemel bölge ve yerlerin coğrafi açıdan özellikleri sıralanmıştır. Bunun dışında Türk askerî yapısının imkân ve yetenekleri verilirken halkın mevcut durum karşısında tutumunun ne olacağına dair toplumsal analizler yapılmıştır. Raporun sıraladığı tüm bu bilgiler, harekât yönünden Anadolu'nun neden işgal edilemeyeceğini göstermesi açısından önemli bilgileri içerir.

İlk olarak, Fransa'nın Trakya'da güvenliği sağlaması ve bölgede bulunan azınlık nüfusa karşı Türk halkının yapması muhtemel katliamları önlemesi

²⁹ IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

gerektiği vurgulanırken Fransız birliklerinin Yunan ordusunu desteklemesi arzu edilmiştir. Raporda, harekât yönünden yığınaklanma ve kuvvet kaydırma esaslarınca konu değerlendirilmiştir. Bahsi geçen örnekler içerisinde İzmir’i işgal eden Yunan ordusunun Konya-Eskişehir demiryolunu ele geçirmesinin gerektiği dile getirilirken böylece Trakya ve İzmir’de işgali pekiştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak Yunan ordusunun, Trakya ve İzmir işgalleriyle bu bölgelerde tutunamayacağı ve geri çekilme ihtimalinin Fransız ve İngiliz işgal alanlarında domino etkisi meydana getireceği ve bu durumun prestij kaybına neden olabileceği belirtilmiştir. Yine Fransa’nın Kilikya işgalini sürdürebilmesi için iki ya da üç tümenle işgal bölgesini desteklemesi gerektiğine dikkat çekilirken Fransız askerî yetkililer, Fransız işgal alanı olarak belirlenen Anadolu’nun içlerine doğru ilerlemesinin mümkün olmadığını belirtmesi istihbarat raporuna yansımıştır. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Büyük Britanya-Fransa askerî yetkililerin Fransız işgal alanı hakkında görüştüğü ve şehir savunmalarından³⁰ dolayı Türk direnişinin bölgede güçlü olduğunu ortaya çıkarmıştır.

İtalya’nın ise Batı Anadolu’da yapılacak bir harekâtı desteklemediği ve siyasi/askerî açıdan İtilaf kuvvetlerine sadık kalmadığına vurgu yapılmıştır.³¹ Büyük Britanya’nın Karadeniz Ordusunun Batum’da bulunan bir müfreze gücü dışında bir tümen kuvvetine kadar indirilmiş olması nedeniyle İstanbul’da bulunacağı ve boğazları kontrol edeceği belirtilmiştir. Sevr Antlaşmasında imzalanması beklenen bir başka madde Kürdistan olarak tarif edilen bölgeyle ilgili hususunun karışık olduğuna dikkat çekilmiştir.³² Konunun karışık olmasının bir nedeni ise Kürtlerin İtilaf devletlerinin işgaline karşı tutumunun açık olmaması gösterilmiş ve coğrafi uzaklık nedeniyle bölgeye müdahale edilemeyeceğine dikkat çekilmiştir. Kürtlerin, işgallere karşı Türklerle birlikte hareket etmeleri durumunda yeni oluşumlara gidileceği ifade edilmiştir. Bu nedenle Kürtleri, Osmanlı devletine bağlı kalmak isteyen ki çoğunluğu oluşturur ve bağlı kalmak istemeyenler olarak ikiye ayırabiliriz.³³

30 Adana, Maraş, Urfa ve Antep savunmalarının Fransız gücünü kırması ve İngiliz çekincesini oluşturması hakkında Bkz. Özüçetin, Ataş, “Meclis Celse...”, s.51; Fromkin, *Barişa Son...*, s.356,358; *Türk İstiklal Harbi IV’üncü Cilt Güney Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009, s.91-106, 115-127, 135-145, 151-161, 183-184; Goloğlu, *Türk...*, s.62-63.

31 Paris Konferansından sonra İtalya, kendisine vaat edilen Batı Anadolu’nun Yunanistan verilmesi nedeniyle istediğini elde edememiş ve konferansı terk etmiştir. Bu durum İtalya’nın Anadolu işgalinde küskünleri oynamasına ve işgallerde isteksiz davranmasına neden olmuştur. İzmir’de İtalya’ya karşı Yunanistan’ın desteklenmesi İtalya’yı törpülemek amacına hizmet eder. Bozkurt, “Trakya’nın...”, s.42.

32 Ulsan, “Şark Mesclesi’nden...”, s.238; Kurubaş, “Sevr Sürecinde...”, s.199-210; Ertan, “Sevr ve Lozan Antlaşmaları...”, s.23-25.

33 Tanör, *Kurtuluş*, s.38-39.

Siyasi açıdan Sevr Antlaşması'nın en sorunlu hükmünün Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti'nin kurulması olduğu dile getirilmiştir. Ermeni ordusunun 20.000 asker ve 36 dağ topuna sahip olduğu ve Erzurum-Sivas-Trabzon şehirlerinde bulunan Türk askerî kuvvetinin ağır ve hafif toplarıyla destekli 10.000 düzenli, 18.500 düzensiz olmak üzere 28.500 askere sahip olmasının yanı sıra Maraş, Aydın ve Eskişehir'den takviye edilmesiyle 40.000 askere ulaşabileceği belirtilmiştir. Buna rağmen Türklerin, Ermenilere askerî açıdan karşı koyamayacağı noktasında yanlış bir askerî tespit yapılmıştır. Diğer yandan Ermeni ordusunun savaşma kapasitesinin yeterli olmadığı ve mevcut asker sayısını kullanmış olsa bile Türklere karşı taarruza geçemeyeceği ve Azerbaycan sınırında da asker bulundurması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Anadolu'da kurulması planlanan sözde Ermenistan olarak belirtilen haritaya göre; Karadeniz'den Van Gölü'ne kadar kontrol edilecek cephe genişliğinin 480 km olduğu ve bu durumunda Ermeni askerî kapasitesini aşan bir durum oluşturduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak Müttefik devletlerin askerî yardıma ihtiyaç duyacağı ve dış ya da ekonomik baskı gibi baskı ve zorlamalarla kendi kendine yeten Anadolu'nun bir abluka veya kısıtlamanın yarattığı etkilere karşı koyabileceği açık biçimde belirtilmiştir.

Raporda, Anadolu'nun jeostratejik ve jeopolitik konumunun önemi vurgulanırken coğrafyanın Anadolu'nun doğusunda yapılması muhtemel bir harekâtı sınırlayıcı ya da engelleyici konumuna örnekler verilmiştir. Taarruz ya da destek planlamasının mutlak bir zaferi temsil etmesi için kesinliğe dayanması için yapılan etütte, yolların mevsim şartlarına göre heyelan olma ihtimaline karşı ve rüzgâr alması gibi doğal şartları kapsadığı görülmüştür. Sarıkamış demiryolu güzergâhı dışında muhtemel operasyon sahası olarak görülen Erzurum'a, Trabzon kadar uzak mesafede bulunan Batum'dan uzanan 645 km'lik demiryolunun kullanılamaz olması nedeniyle birliklerin denizden Erzurum'a, yani Trabzon'dan karayoluyla Gümüşhane ve Bayburt üzerinden 315 km mesafeye katetmesinin tek bir seçenek olduğu belirtilerek harekâtın hangi mihverden yapılacağı belirtilmiştir. Doğal olarak Büyük Britanya Karadeniz'de ordu bulundurması sebebiyle harekâtın başlangıç noktası olarak Trabzon'u belirlemiş, merkez olarak ulaşılacak hedefin ise Erzurum olduğu ve tek seçenek olarak da takip edilecek güzergahın Gümüşhane-Bayburt üzerinden olacağı belirtilmiştir. Yaklaşık 160 km olan Gümüşhane-Bayburt geçidinin, mevsim şartlarına göre heyelan ve sel tehlikesi nedeniyle tıkanabileceği hesap edilmiş, geçit boyunca askerî birliklerin üs bölgesi işgal edeceği yerlerin olmaması ya da askerî araçların geçemeyeceği kadar dar yerlerin olduğu ayrıntılı biçimde belirtilmiştir. Tercan yolu dışında engebeli katır yollarının olduğu ve rakımın 2600 metrelere ulaştığı, Trabzon'un açık bir yol olduğu muhtemelen gemilerin limana yaklaşma istikametleri hesap edilerek

Trabzon'un kuzeybatıdan sürekli rüzgâr aldığına dikkat çekilmiştir. Akçaabat ve Kovata (?) limanlarının Trabzon'a yakınlığının yanı sıra Trabzon limanına alternatif olduğu ancak büyük gemilerin Akçaabat limanına yanaşamadığı belirtilmiştir. Geçmişe dönük bir harekât planı olarak, Türk birliklerinden iki kat daha fazla olan Çarlık Rusya'nın 1916'da Erzurum'a yönelik harekâtında karayolu olarak Kars mihverinden ilerlediğine belirtilmiştir. İlgili tespit ve örnek, aslında Trabzon-Gümüşhane-Erzurum güzergahının tam olarak izlenecek bir yol haritası olmadığı fikrini güçlendirmek için verilmiştir. Yapılacak muhtemel harekâtın Anadolu içlerine yapılması ve halkın gerilla tarzı bir operasyon yapabilme ihtimaline karşı en azından Türk kuvvetlerinin sayısal ağırlığı kadar bir kuvvet gerektirdiği belirtilmiştir. Bu nedenle Türklerin Erzurum bölgesinde yaklaşık 40.000 asimetrik güç bulunduracağı varsayılarak Büyük Britanya'nın benzer bir sayıyı alana sürmesi gerekmekte olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte birliğin bakım destek faaliyeti için teknisyen, ulaştırma vb. yardımcı kuvvetlerin organize edilmesi gerektiği de askerî açıdan hatırlatılan bir başka konu olmuştur. Ayrıca harekâtların başlamasından önce Trabzon-Erzurum yolunun teknik olarak ulaşımına uygun hale getirilmesi gerektiği ve yolun bozuk oluşu dikkate alındığında muazzam seviyede iş gücüne ihtiyaç olacağı, bu tarz teknik işlerin halledilmiş olması durumunda dahi merkezden uzakta ve alternatif bir güzergahın olmaması gibi nedenlerle üç tümenlik bir kuvvetin idame ve tedarikinin zor olacağı belirtilmiştir. Savaşın sürdürülebilirliği noktasında, harekât hattında lojistiğin olmazsa olmaz kuralı ilgili mercilere tekrar hatırlatılmıştır. Harekâtın sıhhati yönünden tek başına Erzurum'un elde tutulması yeterli olmadığı Türklerin, 480 km'lik Ermeni-Türk sınırından uzak tutulmasının da ayrı bir sorunsal olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla muhtemel bir harekâta, Büyük Britanya'nın kitlesel piyade güç yapısıyla, arazi denkleminin uyumsuzluk göstermesine dikkat çekilmiştir.

Muhtemel harekât için arazinin tahdit eden yönlerine ek olarak toplumsal açıdan da harekâtı sınırlayıcı bilgilere yer verilmiştir. Dolayısıyla asimetrik stratejiye karşı mücadele etmenin zorluğu ve tıpkı Hollanda'nın bugünkü ismiyle Endonezya'da, Fransızların Abdülkadir'e karşı Cezayir'de ve İspanyolların Küba ve Fas'ta olduğu gibi uzun süreli bir savaşı gerektirdiğine ve bu nedenle Büyük Britanya'nın belirtilen sayısal büyüklükte bir askerî seferi yapamayacağı ya da sürdüremeyeceğine dikkat çekilmiştir. Bu argümanlara ilaveten, Türk-Ermeni sınırı olarak planlanan Tirebolu-Kemah sınır hattının askerden arındırılması düşüncesi için de geçerli olduğu, bu şartların uygulanabilir olması için askerî tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla Erzurum'un sadece işgal edilmesi yeterli değildir. İşgalin sürekliliğinin sağlanabilmesi için Ermenilerin işgal edilen topraklara yerleştirilmesi ve

Trabzon hinterlandında bulunan Erzincan ve diğer bitişik merkezlerin de ele geçirilmesini gerektireceği bu nedenle İtilaf devletlerinin uzun süreli bölgede asker bulundurması gerektiği vurgulanmıştır.

İngiliz Askerî Kaynaklarıyla İlgili Durum

Genelkurmay, Ermenistan için gerekli sefer gücünün bulunabileceği herhangi bir kaynak gösteremez. Irak'ta, Filistin'de, Mısır'da ya da Ren'de bulunan mevcut garnizonları azaltmak mümkün değildir. Bu nedenle yalnızca İngiltere ve İrlanda'da bulunan birlikler aşağıdaki sıralanmıştır:

İrlanda 28 Tabur

İngiltere 49 Tabur

İrlanda'ya gelince işler öyle bir konuma geldi ki etkili piyade kuvvetini 25.000'e çıkarmak için şu anda fazladan taburlar gönderiliyor ve Başkomutan, bunu güvenlik için mutlaka asgari bir şart olarak kabul ediyor.

İngiltere'de endüstriyel isyan olasılığı nedeniyle askerî birlikler zaten tehlikeli derecede düşük ve denizaşırı sefer için ancak birkaç tabur bulmak mümkün olacaktır.

Ayrıca bu taburlara ait askerlerin neredeyse tamamı acemi askerlerden oluşmakta ve birlikler şu anda aktif operasyonlarda yer almak için uygun değildir. Yukarıdaki nedenlerden dolayı mevcut garnizonlarımızın tehlikeli bir biçimde eksik olduğu ve bu tür bir sefer için gerekli olan ulaştırma şoförü ve özellikle muhabereci gibi gerekli teknik personeli temin etmek oldukça zordur.

Özetle, İngiltere'nin askerî varlıkları, Britanya İmparatorluğu'nun ihtiyaçlarını karşılamaya zaten zor yetiyor ve Batum, İstanbul ve Boğazlar, Filistin, Mısır ve Irak'taki kuvvetlerle mevcut çabalarımızın ötesinde başka bir şey yapılamaz.³⁴

Büyük Britanya, Anadolu'da bir Ermenistan kurma düşüncesinin işlevselleşmeyeceğini ya da sürdürülemeyeceğini Anadolu'nun coğrafi şartları ve karşılaştırmalı mevcut askerî yetenekler açısından ele almıştır. Rapor, askerî kapasite noktasında Büyük Britanya'nın kendi iç sorunlarını da gündeme taşımıştır. Büyük Britanya Genelkurmayı; Irak, Filistin, Mısır ve Almanya'da asker bulundurması ve mevcut garnizonlarda asker azaltmaya gidilememesi gibi nedenlerle sözde Doğu Anadolu'da kurulması planlanan Ermenistan'a asker gönderemeyeceğini gerekçelendirmiştir. Hali hazırda Büyük Britanya ve İrlanda'da toplamda 72 tabur bulunmaktadır. Büyük Britanya'nın güven-

34 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

liği açısından İrlanda'da işlerin karışık olduğu³⁵ ve bu nedenle Büyük Britanya genelkurmay başkanının azami 25.000 askeri İrlanda'da bulundurmamak zorunda olduğu belirtilmesinin yanı sıra savaş sonrası İngiltere'de işçi sınıfı hareketliliği yaşandığı ve işçi isyanlarına³⁶ karşı bir kuvvet bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır. Tüm bu etkenlere ek olarak anavatanda bulundurulmuş birliklerin savaş deneyimi yaşamamış acemi askerlerden oluşması ve Mısır, İstanbul ve boğazlar, Batum, Irak ve Filistin'de İngiliz askerî konuşlanmasından dolayı böyle bir harekâtın mümkün olmayacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte Büyük Britanya'nın savaş sonrası siyasi hesapları bitmemiş ve istemeyerek de olsa Churchill, zorunlu askerlik uygulamasını kaldırmak zorunda kalmıştır. Churchill, Ekim 1919'da ordunun erimiş olduğunu görmüş ve siyasi/iktisadi konjonktür açısından da askerî harcamaları kısmak zorunda kalmıştır. İngilizlerde olduğu gibi Fransızlar da Anadolu'da Türk milliyetçileriyle mücadele edecek askerî güce sahip değildi.³⁷

3. Bir Vahşet İsyan Olasılığı

Küçük Asya'daki askerî operasyonların herhangi bir şekilde yenilenmesine çok ciddi biçimde itiraz edilmektedir ve o da sivillerin çok ciddi bir ölçekte katledilme olasılığının takip edilmesi gerektiğidir.

*Yunanlıların Anadolu demiryoluna doğru ilerlemesi olurken gerçekten Türkler kızdırılırsa Türkler Anadolu'da kalan savunmasız Ermeni ve diğer Hristiyanları mutlaka öldüreceklerdir. Rumların ve Ermenilerinde hemen hemen aynı ölçüde Müslümanları katledecekleri kesindir ve boş yere kanun dökülmesi bir kez başladı mı bunu engellemek Müttefik Devletlerin elinde olmayacaktır.*³⁸

Rapor, Anadolu'da askerî operasyonların bitirilmesi gerektiği ve savaş öncesi duruma dönülmesi konusunda ısrarcıdır. Temel gerekçe, Türklerin Anadolu'da bulunan gayrimüslimleri öldürme olasılığıdır ki Müslüman ve Hristiyan halkın birbirini öldürmeye başlaması Anadolu'da kitlesel ölümlerin olmasına sebebiyet verir. Anadolu'da çıkacak isyan karşısında İtilaf devletlerinin de çaresiz kalacağına yönelik toplumsal bir öngörü yapılmıştır. Bu

35 Fromkin, *Barışa Son...*, s.324, 472. TBMM Antalya Milletvekili Rasih Bey Sevr sonrası meclis konuşmasında, İngiliz Başbakan Lloyd George'u azınlık hakları gündeme getirmekle suçlamış ve İrlanda'da akıtılan mazlum İrlandalı kanını dünya milletlerinin bildiğini ifade ederken İngiliz başbakanı sert biçimde eleştirmiştir. Özüçetin, Atas, "Meclis Celse...", s.49.

36 İngiltere'de işsizlik sorununun yanı sıra ağır ekonomik ve sosyal sorunlar yaşanıyordu. İngiliz ekonomisi 1920-1921'de çöktü. Fromkin, *Barışa Son...*, s.324, 359, 472.

37 Fromkin, *Barışa Son...*, s.323-324, 355-357.

38 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

noktada rapor, toplumsal kaosun yaratabileceği hassas sınırları açıkça belirtmiştir.

4. Diğer Müslüman Irklar Üzerindeki Etkisi

Önerilen barış koşullarının ciddiyetinin Britanya İmparatorluğu'nun diğer bölgelerindeki Müslüman nüfus arasında yaratabileceği etkiyi ayrıntılı olarak özetlemeye gerek yoktur. Burada Filistin ve Irak'ta yaşayan Arapların ve Hindistan nüfusunun Müslüman kesiminin habere kesinlikle kayıtsız kalmayacağı ve ciddi bir isyandan kaçınılamayacağını söylemek yeterli olacaktır. Bununla birlikte İmparatorluğun Müslüman bölgelerini kontrol etmedeki zorluklarımızın Türkiye'yle yapılan Antlaşma'nın şartlarının ciddiyetiyle doğrudan bir ilişki olması beklenmelidir.

Bu nedenle bu kadar ciddi koşullara başvurmadan önce bize ne gibi avantajlar sağlayabileceğini çok dikkatli biçimde düşünmek siyasi görünmektedir.³⁹

Teklif edilen antlaşmasının Osmanlı Devleti'ne imzalatılması sonrası Müslüman dünyada infial etkisi meydana getireceğine dikkat çekilirken hem Arap coğrafyasında hem de Hint Müslümanları arasında bir isyana neden olabileceği belirtilmiştir.⁴⁰ Büyük Britanya İmparatorluğunun sömürgesi altında bulunan Müslüman toplumu kontrol etmede çekilen zorluğun hesaba katılarak geri döndürülemez ciddi sonuçlara yol açmadan fırsatları avantaja dönüştürecek siyasi hamleler yapılması için ağır şartlara sahip antlaşmanın şartlarına bir kez daha dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Sonuç olarak, askerî açıdan ciddi yükümlülükler altına girmeden önce politik bakımdan sonuç üretmeyen başarılarından sakınılması gerektiği vurgulanmıştır.

39 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

40 Sevr Antlaşması sonrası TBMM Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey meclis konuşmasında, İngilizlerin Müslüman düşmanı olduğunu ve Mısır ve Hint Müslümanlarının bulunduğu İslam coğrafyasında Müslümanları esir ettiğini ve fenalıkta bulunduğunu ifade ettikten sonra başta İngilizler olmak üzere Fransa ve İtalya'nın da Sevr'i uygulamayacaklarını bildiklerini ifade etmiştir. Ali Şükrü Bey, Sevr ile yalnız Türklerin bağımsızlığını engellemeye çalışmadıklarını Sevr planının aynı zamanda İslamiyet'e yönelik de bir tasarı olduğunu, bunu Müslümanların da anladığını, Hintlilerin, Mısırlıların esaretten kurtulmak istediklerini ve Türk mücadelesine yardım etmeye kararlı olduklarını dile getirmiş ve Hint ve Mısırlıların düşüncelerine yer vermiştir. Özüçetin, Atas, "Meclis Celse...", s.50. Lord W. Wemssy, Sevr'in Hintli Müslümanlar arasında rahatsızlık yarattığı ve radikalizmi teşvik edeceği endişesi vurgulanmıştır. Sömürgelerde huzursuzluk yaşanmasından korkulmuştur. Filistin'de Yahudi yerleşimlerin ortaya vahim sonuç bilinmektedir. Wemssy, Sevr'i mikrop saçan bir mikrop olarak nitelendirmiştir. Yüksel, "4 Ağustos...", s.968-969,972-973.

5. Sonuçlar

Askerî bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde Müttetiklerin uygulamaya hazır olmadığı herhangi bir koşulun Barış Antlaşmasında somutlaştırılması, arzu edilen bir durum değildir.

Önceki paragraflarda bazı koşulların uygulanmasının neleri gerektireceği gösterilmeye çalışılmıştır.

Belki de üst kurul, tüm bu şartları Türkiye'nin gözlemlenebilmesi ihtimaline karşı koymayı tercih ediyor olabilir ve bunu da yapmıyorsa da uygulamaya niyetinde değil. Bu durumda muhtemelen böyle bir politika hakkında askerî görüş istenmemektedir.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki antlaşmanın koşulları, barışa şiddetle muhtaç olan bir ülkeye barış getirme konusunda çok az şey vaat içeriyor: Britanya İmparatorluğu, bir zamanlar Türk İmparatorluğu olan toprak ve dini açıdan yakın bağlantılı toprakların savunmasıyla görevlendirdiği herkese ilave endişe ve sorumluluktan başka bir şey getirmediği gibi ne de askerî bir bakış açısı oluşturmamıştır. Genelkurmay, Savaş Ofisi, 15 Mart 1920.⁴¹

Rapor, Anadolu'da askerî bir operasyonunun neden olmayacağı askerî açıdan gerekçelendirirken Sevr öncesi ön hazırlığı yapılan siyasi hükümlere⁴² de ağır eleştiri getirmiştir. Raporun sonuç kısmı ise siyasi elitleri ağır biçimde eleştiriye yer vermiştir. İlk olarak, İtilaf devletleriyle koordine edilmeyen ya da daha açık bir ifadeyle askerî açıdan uygulanabilirliği test edilmeyen hiçbir hükmün antlaşma metninde yer almaması gerektiğine yönelik bir ikazda bulunulmuştur. İlgili ikaz, aslında tam olarak ilerde ismi Sevr Antlaşması olan sözde barış antlaşmasında Türklere karşı uygulanamayacak ya da uygulanması halinde ağır sonuçları olacak sakıncalı hükümleri içerdiği⁴³ ancak ne Büyük Britanya'nın ne de İtilaf devletlerinin askerî açıdan bu hükümleri uygulayacak kapasitesinin olmadığı, bu yönüyle ilgili ağır hükümleri hazırlayan politik elitin dikkatli olması gerektiği belirtilmiştir. Askerî istihbarat raporu, bahse konu hakkında da sonuç bölümünün son iki paragrafında izahata gerek bırakmayacak biçimde açıklama getirmiştir.

41 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

42 Aslında Sevr sonrası İngiliz ve Fransız basını da antlaşmayı eleştirmiştir. Fransız kamuoyu, antlaşmanın adil olmadığını ve Fransa'nın doğuda ki çıkarlarını korumadığına yer verirken İngiliz basını Sevr'in uygulanmaz olduğunu ve sorunlara geçici çözüm bulduğunu ifade etmiştir. Ulsan, "Şark Meselesi'nden...", s.245-246; Aybars, "Millî Mücadele'de", s.46.

43 4 Ağustos 1920'de yapılan Lordlar Kamarası Toplantısında Lord Wester Wemyss Sevr'in onaylanmasının hem Büyük Britanya hem de İtilaf devletler için zararlı sonuçlar doğuracağını belirtmiş, bu durumu da mantıksız ve uygulanamaz hükümler içermesine bağlamıştır. Yüksel, "4 Ağustos...", s.968.

2. Askerî İstihbarat Raporuna Göre 15 Mart 1920'de Türk Ordusu ve İşgal Ordularına Ait Asker, Silah Sayısı ve Birliklerin Konumu Gösteren Tablolar

Nisan 1920'de Türkiye'de 200.000 kişilik bir işgal ordusu bulunmaktadır. Bunlardan 38.000'i Büyük Britanya, 59.000'i Fransız, 17.900'ü İtalyan ve 90.000'i Yunan ordusuna aittir.⁴⁴ Fransız ve Büyük Britanya'nın askerî liderleri siyasi otoritelere Anadolu üzerine anlaştıkları konuları Türklere kabul ettirebilmek için 27 tümene ihtiyaçları olduğunu bildirdiler. Bahse konu askerî teşkilat, İtilaf devletlerinin birlikte oluşturamayacağı kadar büyük bir yapıdır. Bu nedenle Büyük Britanya Genelkurmayı, Lloyd George'i barış koşullarını yeniden gözden geçirmeye davet etmiş olmasına rağmen Başbakan L. George bunu reddetmiştir.⁴⁵

Rapor; A, B, C, D olmak üzere dört ekten oluşmuştur. İstihbarat raporun şemasına sadık kalmak açısından Ek-D bölümüne çalışmada başlık olarak yer verilmişse de Ek-D bölümü başka bir çalışmada yer verilmiştir. Raporun ek kısımları; genel olarak asker sayısı, silah ve mühimmat gibi askerî açıdan sayısal verileri grafik biçimde sunmuştur. Raporun Ek-A bölümünde, bölge ve izdüşümünde İngiltere, Fransa, Yunanistan, İtalya, Ermenistan, toplamda İtilaf devletlerine ve Türk askerî organizasyonuna ait birlik, asker sayısı verilmiştir. Türk askerî yapısıyla ilgili "düşman" ifadesi kullanılmıştır. Raporun Ek-B bölümünde İstanbul Genel Karargâhına ait 8145 numaralı ve 18 Şubat 1920 tarihli rapora dayandırılarak Ermenistan askerî teşkilatına ait bilgiler verilmiştir. İlk çizelgede Ermenistan ordusuna ait mevcut asker ve silah sayısı verilirken son çizelgede Ermeni ordusunun ihtiyaçlarına ait tabloya yer verilmiştir. Raporun Ek-C bölümünde ise Türk ordusuna ait düzenli/düzensiz asker, silah sayısı, yığınaklanma bölgeleri ve birlik isimleri verilmiştir.

44 Sarihan, *Kurtuluş Savaşı...*, s.3.

45 Fromkin, *Barışa Son...*, s.355-356.

EKLER**EK-A⁴⁶**

<i>Bölge</i>	<i>İngiltere</i>	<i>Fransa</i>	<i>Yunanistan</i>	<i>İtalya</i>	<i>Ermenistan</i>	<i>Mitte- fık Dev- letler Toplam</i>		<i>Düşman Toplam</i>
						<i>Bir- likler</i>	<i>Kuv- vetler</i>	
<i>Üsküdar</i>	<i>5 Tabur (bns)</i>	<i>1 Tabur (bn)</i>	-	-	-	<i>6 Tabur (bns)</i>	<i>5.150</i>	<i>6.000</i>
<i>İzmit</i>	<i>4200</i>	-	-	-	-	-	-	-
<i>İzmir Cephesi</i>	-	-	<i>6 Tümen 90.000</i>	<i>1 Tümen 15.000</i>	-	<i>7 Tümen</i>	<i>105.000</i>	<i>18.500</i>
<i>Fransa Cephesi</i>								
<i>Adana</i>	-	<i>29 Tabur (bns)</i>	-	-	-	<i>29 Tabur (bns)</i>	<i>25.000</i>	<i>8.400</i>
<i>İskenderun</i>	-	<i>25.000</i>	-	-	-	<i>25.000</i>	-	-
<i>İngiliz (Musul) Cephesi</i>	<i>1 Tümen</i>	-	-	-	-	<i>1 Tümen</i>	<i>12.000</i>	<i>2.500</i>
<i>Ermen- istan Cephesi</i>	-	-	-	-	<i>4 Tugay * 21.000</i>	<i>4 Tugay</i>	<i>21.000</i>	<i>29.000</i>
<i>Orta Anadolu Cephesi</i>								

46 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

Bölge	İngiltere	Fransa	Yunanistan	İtalya	Ermenistan	Müttefik Devletler Toplam		Düşman Toplam
						Birlikler	Kuvvetler	
Ankara	1 Tabur (bn)	-	-	-	-	1 Tabur (bn)	850	13.000
Eskişehir	850	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	17.000	26.000	90.000	15.000	21.000	-	169.000	77.400

*Milli Seferberlikte 60.000'e çıkacaktır.⁴⁷

EK-B⁴⁸

Ermenistan Ordusu

İstanbul Genel Karargâhından 18 Şubat 1920 tarihli ve 8145 numaralı rapor:

1. Mevcut personel ve Malzeme

Personel			Silah			
Süvari	Topçu	Piyade	Tüfek	Top	Mühimmat	Uçak
21.000			17.313(a)	(e)	1.176.780	8(b)

47 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

48 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

2. İhtiyaçlar

Askere çağırılması Önerilen 16.000 (d)	Tüfek ve Süngü 25.000	6 inçlik top	8	16.000 (c)
		Sahra Topu	16	32.000 (c)
		Howitzer (Obüs)	12	24.000 (c)
		Dağ Topu	32	64.000 (c)
		Makinalı Tüfek	400	50.000.000

- a) 12.338'i Rus 3mm, 2900 çeşitli kalibrede; 2175 lebel (Fransız Tüfek) yüzde ellisi iyi durumda.
- b) Sadece biri kullanılabilir durumda.
- c) 1000 adeti yüksek ıhtiraklı ve 1000 adeti şarapnel etkili.
- d) 20-32 yaş arasında iki sınıf halinde. Ulusal seferberlik toplam kuvveti 60.000'e çıkaracak ve buna bağlı olarak ihtiyaçlarda artış olacaktır.
- e) Eylül 1919'a kadar resmi bilgilere göre Ermeni ordusu, hızlı ateş eden Top 3 inçlik 12, Dağ Topu 28, Obüs 6, Eski tip Top 3 inçlik 6.⁴⁹

49 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

EK-C⁵⁰

Yığılanma Bölgeleri	Komutanlar	Türk Ordusunun Yerleri				
		Birlıklar	Düzenli Ordu		Düzensiz. Tüfek.	Toplam Tüfek ve Kılıç
			Her Rütbeden Asker sayısı	Tüfek ve Kılıç		
Avrupa Bölgesi (İstanbul) *		1'inci Kolordu	840			
		40'uncu Tüm.	979	670		
		55'inci Tüm.	968	780		
		60'ıncı Tüm.		770		
		25'inci Kolordu	1468			
		1'inci Tüm.	1582	1150	3650	9165
		10'unc C Tüm.		1250		
		14'üncü Kolordu		270		
		56'ıncı Tüm.	340			
		61'inci Tüm.	781	625		
	Toplam	6958	5515			

50 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

Yığılma Bölgeleri	Komutanlar	Türk Ordusunun Yerleri				
		Birtlikler	Düzenli Ordu		Düzensiz- Tüfek.	Toplam Tüfek ve Kılıç
			Her Rütbe- den Asker sayısı	Tüfek ve Kılıç		
Yunan Cephesi (Uşak)		57'inci Tümen	660	530		
		135'inci Alay	660	530		
		175'inci Alay	430	340	17000	18800
		68'inci Alay	160	130		
		172'inci Alay	340	270		
		188'inci Alay				
		Toplam	2250	1800		
Fransız Cephesi (Maras)		12'inci Kolordu				
		41'inci Tümen	985	790		
		11'inci Tümen	749	595	7000	8385
		Toplam	1734	1385		

Yığılma Bölgeleri	Komutanlar	Türk Ordusunun Yerleri				
		Birlikler	Düzenli Ordu		Düzensiz. Tüfek.	Toplam Tüfek ve Kılıç
			Her Rütbeden Asker sayısı	Tüfek ve Kılıç		
Ermeni Cephesi (Erzurum)		3'üncü Koloradu				
		15'inci Tüm.				
		5'inci C Tüm.	1175	940		
		15'in Koloradu	1285	1030		
		12'inci Tüm.			18500	28735
		3'üncü C Tüm.	2704	2160		
		9'uncu C Tüm.	1667	1330		
		10'uncu C Tüm.	2468	1975		
			3500	2800		
		Toplam	12799	10235		
İngiliz Cephesi (Cezire)		13'üncü Koloradu				
		2'inci Tüm.	1067			2440
		5'inci Tüm.	1618	850		
		12'inci Sın. A.	200	1290		
		1'inci Mızr. Sın. A.	180	160		
		Toplam	3060	2440		

Yığımlama Bölgeleri	Komutanlar	Türk Ordusunun Yerleri			
		Birlikler	Düzenli Ordu		Düzensiz, Tüfek, Kılıç
			Her Rütbeden Asker sayısı	Tüfek ve Kılıç	
Terek Bölge (Eskişehir)		20'inci Koloradu			
		23'üncü Tüm.			10550
		24'üncü Tüm.	873	700	
		176'ncı Alay	1411	1130	
		Toplam	660	530	
			2944	2360	
					12910
					80435

Açıklama	Resmi Olarak Türkler Tarafından Bildirilen Silahlar					
	Silahlar	Yedek Makinalı Silah	Yedek Silah	Kalibre	Bomba	Küçük Slh. Müh.
*Bandırma ve İzmit'i kapsar. + 56'nci Tümenin 172'inci Alayı tümenin geri kalanından farklı sınıflandırılır. + 61'inci Tümenin 188'inci Alayı tümenin geri kalanından farklı sınıflandırılır.			150.000	1.000	1.725	1.631.830
+ 57'inci Tümenin 176'ıncı Alayı Antalya'dır. +28'inci Tümenin 68'inci Alayı tümenin geri kalanından farklı sınıflandırılır.				9.000		4.233.000
5'inci Tümen Mardin'dedir ve Fransız Cephesi'ne karşı uygundur.						

Sonuç

Savaşın mutlaka bir amacı vardır ve şiddet içeren bir niteliktedir. Savaşın askerî ya da politik, kısa ve uzun vadeli hedefleri olmasının yanı sıra üzerinde taşıdığı risk nedeniyle kötü sonuçlarından korunmak gereklidir. Çatışmanın kötü sonuçlarından kaçınmak için savaş öncesi askerî istihbarata dayalı harekât plan/senaryolarında durumun yapılabilirliği hakkında açık bilgilendirme yapılır. Askerî bir harekât yapılamıyorsa başka çarelere başvurulabilir. Savaşın siyasi hedefine ulaşması için pek çok yöntem kullanılmakla birlikte hasım gücün askerî yeteneklerini dağıtmak ve ülkeyi parçalamak bir amaç olabilir. Büyük Britanya, Şark Sorununu nihayete ulaştırmak için

Anadolu'da bir Ermenistan devleti kurmak niyetiyle askerî bir harekât planı hazırlamış ve politik elitlere ilgili istihbarat raporunu arz etmiştir. İstihbarat raporunun harekât kısmı, harekâtın askerî açıdan neden yapılamayacağını ve siyasi sonuçlarını değerlendirmiştir. Rapor, ayrıntılı bir coğrafya etüdüne yer verirken algılanan kırılğanlıklara/coğrafi kısıtlara karşı iyileştirmeler ve alternatif harekât planlamaları sunmuş olmasına rağmen harekâtın yapılamazlığına dikkat çekmiştir. Bir harekâta askerî yapının etkisi yadsınamaz bir gerçek olmasına rağmen operasyon planlanan ülkede yaşayan toplum iradesinin önemi ve coğrafyanın zorlu şartlar taşıması, harekât açısından önemli bir unsur teşkil eder. İnsan faktörü ve coğrafi faktörler olarak tanımlanan ilgili hususlar, istihbarat raporunda ayrıntılı biçimde belirtilmiş, raporda insan faktörünün çift yönlü etkisine dikkat çekilmiştir. İlk olarak, dağıtılmış bir ordu olmasına rağmen Türk ordusunun asker sayısı ve halkın millî mücadeleye destek vermesiyle oluşacak askerî organizasyonun ulaşacağı sayılara dikkat çekilmiştir. Billhassa mevcut askerî sayılara ilaveten halkın vereceği destek göz önüne alınarak gayri nizami unsurların sayısal bilgisi de verilen sayılara ayrıca eklenmiştir. Bu açıdan belirsiz bir tehdit olarak gösterilen halk desteği, gerilla harbi olarak güç yapılanmasında dikkate alınmış ve savaşın mahiyetinin uzun süreli bir harp modeli olma niteliğinden dolayı Büyük Britanya'nın savaşı uzun süre sürdüremeyeceği vurgulanmıştır. Raporda, ikinci olarak ele alınan insan faktörü ise Büyük Britanya'nın sayısal olarak asker kapasitesidir. İngiliz askerinin dünyanın farklı sömürge alanlarında konuşlu olması ve Anadolu'da yapılabilecek bir askerî operasyon için gerekli askerî yığınağı yapamayacağına vurgu yapılmıştır. bu durumda rapor, Büyük Britanya'nın çok konuşlu askerî yapısından dolayı kuvvet tasarrufuna giderek maliyet etkin bir yol takip etmesini önermiştir. Bunun dışında harekâtı etkileyen dağ silsileleri, limanlar, yollar ve geçitler gibi coğrafi etmenlerin teşkil ettiği doğal engellerin mevcut teknolojiyle başarı imkanını tahdit etmesinin mümkün olduğu ve harekâta göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Genel olarak Anadolu'nun askerî ve coğrafi açıdan işgal edilemezliğine vurgu yapan rapor, İtilaf devletlerinin Anadolu'da özelde Doğu Anadolu'da Ermenistan'ın kurulması için neden harekât yapamayacağını açık bir biçimde ifade etmiştir.

Askerî çatışmanın nihai amacı, hasmın savaşma azmini kırmaktır. Sıcak bir çatışmaya başvurmayan ya da başvuramayan devletler sıklıkla karşı propaganda, iktisadi, fiziki ve diplomatik baskı oluşturarak caydırma dinamiğini etkin kılar. Büyük Britanya'nın Türkler ve Anadolu üzerinde gerek gizli gerekse açıktan planı, ana çerçevede böl-parçala-yönet parolasında saklıdır. Büyük Britanya, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip bir devlet olarak çıkmış olsa da savaş boyunca oldukça yıpranmış, savaş yorgunluğuna ilaveten çok konuşlu ya da dağınık bir askerî görünüm sergilemektedir. Rapor, Büyük

Britanya'nın askerî güç yoğunlaşmasını Anadolu'ya kanalize edememenin verdiği tedirginliği açık biçimde ele almıştır. Raporun sunduğu en önemli argüman, Büyük Britanya'nın Yunanistan'dan faydalanarak Anadolu'da neden vekalet savaşına giriştiğini ya da Büyük Britanya'nın kendi başına askerî bir harekâta başvuramamasının gerekçelerini ortaya koyması açısından değerli bilgiler içermektedir. Bu nedenle Büyük Britanya, Yunanistan'ın Anadolu'daki arzu ve isteklerinden faydalanarak Anadolu'da yeni bir cephe oluşturmuş ve tedrici işgalini desteklemiştir. Bu yönüyle mevcut durum, Paris Antlaşması'nda zayıf bir Yunanistan'ın göreceli olarak güçlü İtalya'ya tercih edilmesini izah eder bir niteliktedir. Büyük Britanya için sonraki aşamada Anadolu'nun daha yönetilebilir olması maksadıyla Anadolu'da güçlü bir İtalya yerine zayıf ve kontrol edilebilir bir Yunanistan tercih nedenidir.

Rapor, Sevr Antlaşması'nda başat rol oynayan Büyük Britanya'nın Türk milletine karşı sınırlayıcı ve caydırıcı alternatif planlamalar içerisinde olduğunu işaret etmektedir. Diğer yandan rapor, Büyük Britanya'nın Sevr Antlaşması'nda yer alan maddeleri tartışmaya açmıştır. Bu durum, Büyük Britanya'nın Sevr Barış Antlaşması'na askerî ve siyasi açıdan ön hazırlık yaptığını gösterir. Rapor, 15 Mart 1920'de hazırlanmış ve 10 Ağustos 1920'de imzalanacak olan Sevr Antlaşması'nın bazı maddeleri raporda askerî açıdan uygulanabilir olup/olmaması açısından analiz edilmiştir. Uluslararası ve iç politika bakımından rapora dair etüt ve öngörüler Sovyet Rusya, Bulgar Arap, Ermeni ve Kürtlerin muhtemel izleyeceği politikalar açısından analiz edilmiştir. Raporun sonucu, Büyük Britanya'nın Türk milletine karşı caydırmaya dayalı bir savaşa girmekten kaçınması gerektiği yönünde olmuştur.

Büyük Britanya, istihbarat raporun askerî önerilerine dikkat etmiş, politik olarak baskıya dayalı strateji ve caydırma yöntemine başvurarak sonuçları etkileme fırsatı aramıştır. Bu yönüyle rapor, sadece askerî harekât bakımından bir istihbarat raporu olmanın dışında gerçekçi tespitleriyle siyasi açıdan da karar vericileri doğru yönlendirme niyetindedir. Raporda, askerî bakımdan uygulanamaz olduğu dolaylı yoldan eleştirilmesine rağmen raporun arz edilmesinden aylar sonra Sevr Antlaşması'nda ağır hükümlerin yer alması, politik olarak raporun dikkate alınmadığına kanıt olabilir ancak Büyük Britanya'nın askerî açıdan Anadolu'da harekât yapamamış olması ise raporun askerî noktada doğru bir bilgilendirme yaptığını ispatlar niteliktedir. Bu nedenle Büyük Britanya gerek Yunanistan'ın Anadolu'daki arzularından yararlanmak suretiyle gerekse İstanbul Hükümeti'ni iç siyasi çekişmelerden faydalanarak Yunanistan ve İstanbul Hükümeti'ni amaca ulaşmada araçsallaştırmıştır. İtilaf devletleri, Sevr Antlaşması'yla Türklere "savaş gerekli olursa cezalandırma da çok ciddi olacaktır" mesajı vermiştir. Buna karşı Türk milleti, bağımsızlık

yolunda savaşarak eylemsel bir cevap vermiştir. Güçlü devletlerin Anadolu'da etki alanı oluşturma arzusu karşısında Türk milletinin azim ve kararlılığı, bağımsızlık savaşında İtilaf devletleri karşısında başarılı olmasında en temel argüman olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynağı

IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

Araştırma Eserler

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele (Son Meşrutiyet 1919-1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Fromkin, David, *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, Çeviri: Mehmet Harmancı, Epsilon Yayınları, 2008.

Goloğlu, Mahmut, *Türk Devrim Tarihi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2010.

Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı 1789-1848*, Türkçesi: Bahadır Sina Şener, Dost Kitapevi, Ankara, 2016.

Meram, Ali Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1969.

Öztoprak, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Öztürk, İbrahim Sadi, *Sevr Antlaşması Tam Metin 433 Madde*, Fark Yayınları, Ankara, 2007.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

Şimşir, Bilâl Ş., *Kürtçülük (1787-1923)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007.

Tanör, Bülent, *Kurtuluş*, Cumhuriyet Kitapları, 2000.

Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, yorumlar Cilt I: 1919-1980, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009.

Ulubelen, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982.

Makaleler

Akgül, Suat, "Paris Konferans'ından Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılma Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl:1992, Cilt:8, Sayı:23, ss.381-396.

Arslan, Lütfi, "Sovyet Rusya-Türkiye İlişkilerinin Millî Mücadeleye Katkıları", *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2022, Cilt, Sayı:1, ss.163-192.

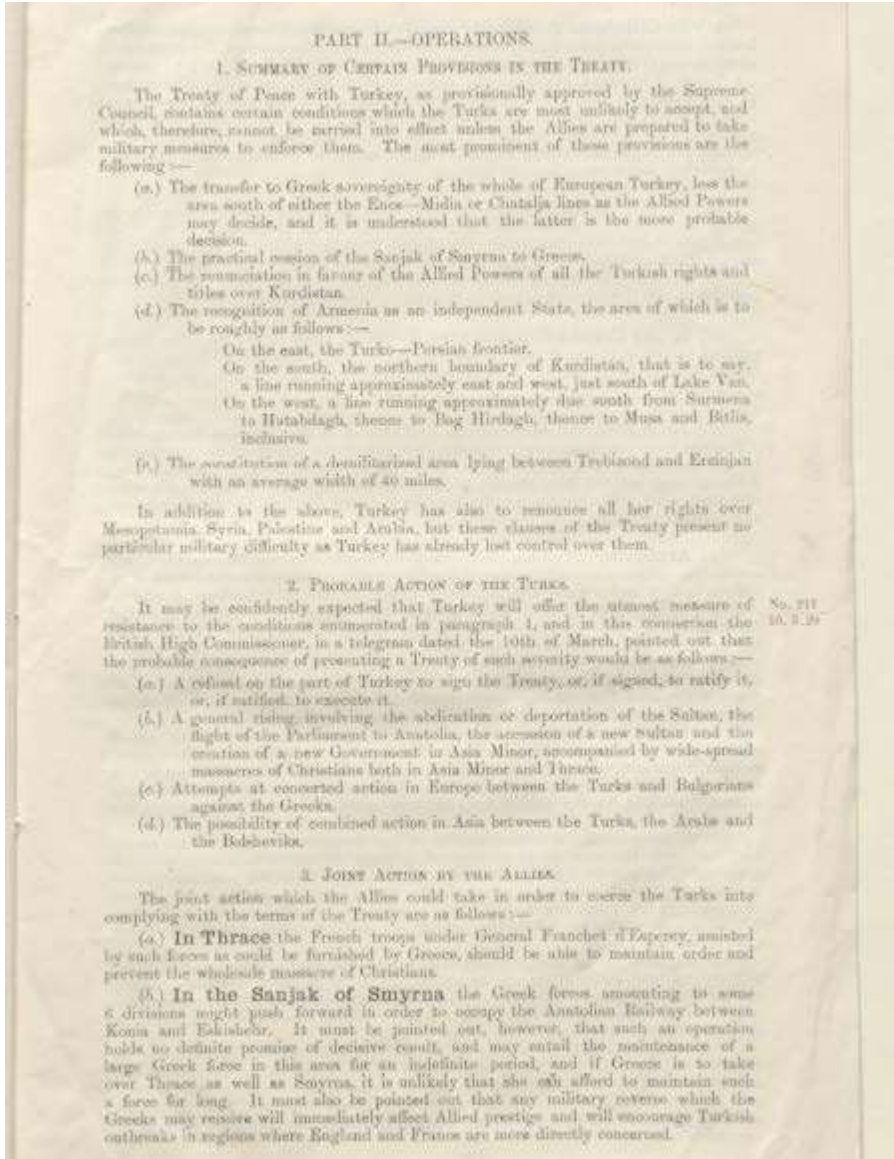
- Aybars, Ergün, “Millî Mücadele’de İngiliz Basını-II 1920-1923 Sevr’den Lozan’a”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl:1990, Cilt:7, Sayı:19, ss.45-73.
- Beyoğlu, Süleyman, “Sevr ve Lozan’da Ermeni Sorunu”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:2, Sayı:3, Kış 2008.
- Bozkurt, Abdurrahman, “Trakya’nın İtilaf Devletleri Tarafından Yunanistan’a Devri (1920)”, *Türkiyat Mecmuası*, Millî Mücadele Özel Sayısı, Yıl:2019.
- Boztaş, Asena, “Wilson İlkelerinin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif”, *Gazi Akademik Bakış*, Yıl:2014, Cilt:7, Sayı:14.
- Ertan, Temuçin Faik, “Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:58, Yıl:2016, ss.21-36.
- Göyünç, Nejat, “Sevres’den Lausanne’a”, *Belleten*, Yıl:1982, Cilt:46, Sayı:183, ss.551-566.
- Kurubaş, Erol, “Sevr Sürecinde Yapılan uluslararası Toplantılarda Kürt Konusu ve İngiltere’nin Politikası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl:1998, Sayı:3, ss.199-213.
- Nuri, Suphi, “Sevr ve Lozan Muahedesinin Tarihçesi ve Hükümleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt:10, Sayı:61, Yıl: 1933, ss.129-149.
- Özüçetin, Yaşar, Nermin Ataş, “Meclis Celse Zabıtlarında Sevr Muahedesine Karşı Tepki Yorumları”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2015, Cilt:1, Sayı: 2, ss.40-68.
- Uluslan, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII, 18-19, 2009/Bahar-Güz, ss.229-256.
- Umar, Ömer Osman, Melek Yenisu, “Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı’nda Ortadoğu’yu Şekillendirme Çabaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl:2020, Cilt:36, Sayı:101.
- Uyar, Hakkı, Çağdaş Cansın Korkmaz, “Birinci ve İkinci Dünya Savaşı’nın İşbirlikçi Hükümetleri: Damat Ferit Paşa ve Vichy Hükümetleri”, *Belgi Dergisi*, Sayı:10, Yıl:2015, ss.1331-1341.
- Yüksel, Çağdaş, “4 Ağustos 1920 Tarihinde İngiltere Lordlar Kamarası’nda Sevr Antlaşması Hakkında Yapılan Oturum Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2022, Cilt:21, Sayı:2, ss.963-976.

Elektronik Kaynak

“Ajitasyon”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:12.12.2022).

EKLER

EK-I 15 Mart 1920'de Büyük Britanya Harp Dairesi'nin *Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920* (The Situation in Turkey, 15 March 1920) isimli raporun Harekât Kısmı (Part II-Operation).

EK-II 15 Mart 1920'de Büyük Britanya Harp Dairesi'nin *Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920* (The Situation in Turkey, 15 March 1920) isimli raporun Harekât Kısmı (Part II-Operation).

11

APPENDICES.

APPENDIX A.

Area.	British.	French.	Greek.	Italian.	Armenian.	Allied total (approx.)		Enemy total (approx.)
						Units.	Strength.	
Western	4 hrs.	4 hrs.	..	..	..	8 hrs.	5,120	4,000
Lyons	4,200	..	..	..	..	..	..	..
Syria Front	..	..	4 divs.	1 div.	..	7 divs.	103,000	10,500
.. .. .	..	..	90,000	15,000	..	..	..	..
Fronts—								
Adana	..	20 hrs.	..	..	..	20 hrs.	25,000	8,400
Alamut	..	25,000	..	..	..	..	25,000	..
Diarbek (Mount) Front ..	1 div.	..	..	..	..	1 div.	12,500	2,500
Erzerum Front	..	..	..	..	4 divs.*	4 divs.	21,000	20,000
.. .. .	..	..	..	..	21,000	..	..	..
Control zone lines—								
Angora	1 hr.	..	..	..	..	1 hr.	800	15,000
Tekeleli	800	..	..	..	..	..	..	..
Total	47,000	90,000	90,000	15,000	21,000	..	103,000	74,400

* National mobilisation would increase this to 65,000.

APPENDIX B.

ARMENIAN ARMY.

(Vide Report No 45 of 15th February, 1920, from General Hristianovitch, Constantinople.)

1. *Present personnel and equipment—*

Personnel			Armament			
Cavalry.	Artillery.	Infantry.	Rifles.	Guns.	Ammunition	Aircraft.
21,000	..	..	17,838 ^(a)	See note (c)	1,755,780	803

2. *Requirements—*

Proposed to call up 10,000 ^(b)		4200 guns .. 8 1500 guns .. 10 Howitzers .. 12 Mountain guns .. 20 Machine guns .. 400 .. .. } 30,000,000
	Rifles and bayonets	25,000

(a.) 12,208 Russian 3 mm.; 2,500 various; 2,130 Model, 50 per cent. in good order.
 (b.) Only one available.
 (c.) 1,000 high explosives and 1,000 shrapnel per gun.
 (d.) Two classes between 20 and 30 years of age. National mobilisation would bring total strength to 60,000, entailing corresponding increase in requirements.
 (e.) According to official information up to September, 1919, the Armenian Army possessed—
 —Quick-firing guns, 3-inch, 12; mountain guns, 20; howitzers, 6; old pattern guns, 5-inch, 6.